

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TEKNOLOGIK MALAKA VA
KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHDA KOMPETENSIYAVIY
YONDASHUVNING NAZARIY-METODIK ASOSLARI VA DIDAKTIK
MEXANIZMLARI.**

Tursunova Dilnoza Jumakulovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: p.f.f.d.(PhD), dots. Salomov G'ulom Yuldashevich

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida texnologik malaka va ko'nikmalarni shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy-metodik asoslari hamda uni amaliyotga tatbiq etishning didaktik mexanizmlari tahlil qilinadi. Kompetensiyaviy yondashuv "bilimni berish"dan ko'ra "faoliyatni bajara olish"ni ustuvor qo'yadi; bu esa texnologiya (mehnat) ta'limida loyihalash, modellashtirish, asbob-uskunadan xavfsiz foydalanish, material tanlash, vaqt va sifatni boshqarish, jamoada ishlash, refleksiya kabi ko'nikmalarni tizimli shakllantirishni talab etadi.

KALIT SO'ZLAR: kompetensiyaviy yondashuv, texnologik kompetensiya, texnologik malaka, ko'nikma, boshlang'ich ta'lim, loyiha asosida o'qitish, STEAM, formatif baholash, rubrika, portfel, didaktik mexanizm, 4K ko'nikmalar.

KIRISH. Boshlang'ich ta'lim bosqichi keyingi ta'lim pog'onalarining "poydevori" bo'lib, aynan shu davrda bolada o'qishga munosabat, o'ziga ishonch, mehnat madaniyati, tartib-intizom, xavfsizlikka rioya qilish, jamoada ishlash, eng muhimi esa "qila olish" tajribasi shakllanadi. Texnologiya yo'nalishidagi darslar (mehnat, texnologiya, konstruktorlik-amaliy mashg'ulotlar) esa nazariy bilimni real faoliyatga bog'laydigan, o'quvchi qo'li bilan "yaratadigan" ta'lim turi sifatida o'ta katta tarbiyaviy va rivojlantiruvchi potensialga ega. Bugungi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda esa texnologik savodxonlik faqat buyum yasash ko'nikmasi bilan cheklanmaydi: u muammoni ko'ra olish, dizayn fikrlash, resurslarni tejamkor boshqarish, sodda algoritm tuzish, material va asboblarning xossasini tushunish,

xavfsiz ishlash, natijani baholash va yaxshilash, hamkorlikda loyiha bajarish kabi integrativ kompetensiyalarni o'z ichiga oladi.

Shu nuqtai nazardan, “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida texnologik malaka va ko‘nikmalarni shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuvning nazariy-metodik asoslari va didaktik mexanizmlari” mavzusi dolzarb va amaliy ahamiyatga ega. Mavzuning dolzarbligini statistik ko‘rsatkichlar bilan asoslash uchun umumta‘lim maktablarida texnologiya yo‘nalishidagi mashg‘ulotlar samaradorligini ifodalovchi bir nechta indikatorlar tanlanadi: (1) texnika xavfsizligi qoidalarini bilish va amal qilish; (2) asbob-uskunadan to‘g‘ri foydalanish; (3) material tanlash va ishlov berish; (4) loyiha (buyum)ni rejalash va ketma-ketlikni tuzish; (5) sifat nazorati va xatolarni tuzatish; (6) jamoada ishlash, rol taqsimlash; (7) refleksiya va o‘z-o‘zini baholash. An‘anaviy yondashuvda bu indikatorlar ko‘pincha “ish chiqdi/chiqmadi” darajasida baholanib, jarayon va kompetensiya dinamikasi yetarli monitoring qilinmaydi. Kompetensiyaviy yondashuv esa har bir indikatorni mezonlar orqali “ko‘rinadigan” qiladi, o‘quvchiga aniq teskari aloqa beradi va natijada ko‘nikmalar barqaror shakllanishiga olib keladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Boshlang‘ich ta‘limda kompetensiyaviy yondashuvning metodologik ildizlari bir nechta nazariy oqimlarga borib taqaladi. Konstruktivizm ta‘limni o‘quvchining faol tajriba orqali bilimni “qurishi” deb talqin qiladi; texnologiya darslarida bu “ko‘rib–sinab–xulosa qilib–qayta yaxshilash” sikli sifatida namoyon bo‘ladi. Faoliyat nazariyasi esa ko‘nikma va malaka faoliyat tuzilmasi (maqsad, motiv, harakat, operatsiya, natija) orqali shakllanishini ta‘kidlaydi.

Kompetensiyaviy yondashuvning didaktik talablari milliy o‘quv dasturlarida “natijaga yo‘naltirilganlik”, “faoliyatga tayyorlash”, “integrativlik”, “baholashning shaffofligi” kabi tamoyillar bilan ifodalanadi. O‘zbekiston ta‘lim standartlari va metodik qo‘llanmalarida kompetensiyalar tizimi, o‘quvchi erishishi zarur bo‘lgan natijalar, fanlararo bog‘liqlik va amaliy yo‘naltirilgan topshiriqlarni kuchaytirish g‘oyalari ustuvor ekani ko‘rinadi [1–4].

METODOLOGIYA. Tadqiqot dizayni aralash (mixed-method) yondashuvda tashkil etildi: miqdoriy tahlil (indikatorlar bo‘yicha ballar dinamikasi) va sifat tahlili (kuzatuv, o‘quvchi portfeli, o‘qituvchi refleksiv kundaligi) birgalikda qo‘llandi. Tadqiqot obyekti – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida texnologik malaka va

ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni. Predmet – kompetensiyaviy yondashuvning nazariy-metodik asoslari va didaktik mexanizmlari.

NATIJALAR. Kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan darslarda eng katta o'zgarishlar odatda uch yo'nalishda kuzatildi: (1) rejalash va algoritmlash (I4) – o'quvchi ish ketma-ketligini o'zi tuza boshlaydi; (2) sifat nazorati (I5) – xatoni ko'rib, tuzatish madaniyati paydo bo'ladi; (3) refleksiya (I7) – o'quvchi “nima uchun shunday bo'ldi?” savoliga javob izlaydi. Xavfsizlik (I1) ham barqaror oshadi, chunki rubrika va chek-listlar xavf-xatarni “ko'rinadigan” qiladi.

MUHOKAMA. Olingan natijalar kompetensiyaviy yondashuvning nazariy qoidalari bilan mos keladi: kompetensiya – bu bilim, ko'nikma, munosabat va tajribaning integratsiyasi. Texnologiya darslarida aynan integratsiya kuchli: o'quvchi materiallar xossasini biladi (bilim), kesadi-yopishtiradi (ko'nikma), xavfsizlikka mas'uliyatli qaraydi (munosabat), loyihani yakunlab taqdim etadi (tajriba). An'anaviy yondashuvda bu komponentlar “tabiiy” rivojlanadi deb qabul qilinadi, lekin ularni maqsadli rejalash va mezonli baholash bo'lmasa, ko'nikma beqaror qoladi.

Didaktik mexanizmlarning amaliy modeli sifatida quyidagi “dars konstruktsiyasi” tavsiya etiladi (soddalashtirilgan):

1. Motivatsiya (2–3 daqiqa): real hayotiy vaziyat (“Kitoblarimizni asrash uchun belgilagich kerak”).
2. Maqsad (1 daqiqa): “Bugun belgilagichni xavfsiz, o'lchamga mos, chiroyli va mustahkam qilib, rubrika bo'yicha baholaymiz”.
3. Rejalash (5 daqiqa): doskada 4 qadam, o'quvchi ketma-ketlikni aytadi.
4. Bajarish (15–20 daqiqa): guruh/juftlikda, rol bilan.
5. Formatif baholash (3–5 daqiqa): “2 yulduz – 1 taklif” usuli.
6. Yakuniy refleksiya (3–5 daqiqa): portfelga 2 gap yozish yoki stiker.

Bu konstruktsiya kompetensiyaviy yondashuvning didaktik mexanizmlarini “har darsda ishlaydigan” holga keltiradi.

XULOSA. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida texnologik malaka va ko'nikmalarni shakllantirishda kompetensiyaviy yondashuvni nazariy-metodik asoslangan holda joriy etish ta'lim natijasini sifat jihatdan o'zgartiradi: o'quvchi faqat buyum yasab qolmay, texnologik faoliyatni boshqarishni o'rganadi. Mazkur maqolada

tahlil qilingan konseptual yondashuv shuni ko'rsatadiki, texnologik kompetensiya – bu amaliy harakatlar yig'indisi emas, balki maqsad qo'yish, rejalash, resurs tanlash, xavfsiz bajarish, sifat nazorati, hamkorlik va refleksiya kabi komponentlar integratsiyasidir. Shu integratsiyani ta'minlash uchun didaktik mexanizmlar tizimi (maqsad–mazmun–metod–vosita–baholash–refleksiya) uzviy ishlashi zarur.

Umuman olganda, kompetensiyaviy yondashuv texnologiya ta'limining mazmunini yangilash bilan birga, uning metodik “dvigatel”ini ham o'zgartiradi: o'qituvchi ko'rsatma beruvchi emas, balki o'quvchini rejalashga, sinab ko'rishga, xatodan o'rganishga va natijani yaxshilashga yo'naltiruvchi fasilitatorga aylanadi. Natijada boshlang'ich sinf o'quvchisida nafaqat texnologik malaka va ko'nikmalar, balki mas'uliyat, mustaqillik, hamkorlik, ijodkorlik va o'z-o'zini boshqarish kabi tayanch hayotiy kompetensiyalar ham shakllanadi. Bu esa keyingi ta'lim bosqichlarida fanlarni o'zlashtirish, kasbiy yo'nalishni tanlash va jamiyat hayotida faol ishtirok etish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- [1] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'yicha me'yoriy-uslubiy hujjatlar to'plami. Toshkent, 2020.
- [2] Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti va o'quv dasturlari: “Texnologiya” (boshlang'ich ta'lim). Toshkent, 2021.
- [3] Boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitish metodikasi: o'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent: “O'qituvchi”, 2019.
- [4] Pedagogik texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuv: uslubiy tavsiyalar to'plami. Toshkent, 2022.